

SOSYALİZM SONRASI DÖNEMDE MACARİSTAN CUMHURİYETİNİN SİYASAL, ANAYASAL VE İDARİ YAPISI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mustafa YILMAZ*

GİRİŞ

Demokrasiye ve istikrarlı bir anayasaya barışçı bir geçişin esas temeli, bütün toplumsal ve siyasal güçlerin birlikte hareket etmesidir. Post-sosyalist dönemde Doğu Avrupa ülkelerinde de böyle bir geçiş süreci yaşanmaktadır.

Macaristan Cumhuriyeti'nde de özellikle 1989'dan sonra anayasal ve siyasal değişim sonucu köklü değişiklikler olmuştur. 1989'da Macar Anayasası büyük çapta değiştirilmiş, çok partili sistemi gerçekleştirecek, parlamenter demokrasiyi getirecek, sosyal pazar ekonomisini benimseyecek anayasal devlete bir anayasa hazırlanmıştır. Siyasal partiler serbestçe kurulup faaliyet gösterebilecek ve serbest seçimler yapılabilir.

Nitekim 1990 ve 1994 yıllarında yapılan serbest seçimlerde, çoğulcu parlamenter sistemin gereklerine uygun bir şekilde tablolar çıkarak koalisyon hükümetleri kurulmuştur.

Demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinin hemen hepsi Macar Anayasasında ve hukuk düzeninde yer almış ve gerekleri yapılmaya devam edilmektedir.

Biz de bu çalışmamızda özellikle sosyalist sonrası dönemde Macaristanın anayasal, siyasal ve idari yapısını inceleyeceğiz. Önce Macaristan Cumhuriyetinin sosyalist dönem öncesi ve sosyalist dönemdeki siyasal ve anayasal hareketlerini kısaca ele alıp esas konumuz olan sosyalist sonrası dönemde Macaristan Cumhuriyetinin demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları durumunu irdelleyeceğiz.

Ancak bu konuda yazılmış ciddi manada Türkçe herhangi bir eser ya da makale olmadığından yaptığımız araştırma Macaristan Büyükelçiliğinden elde edilen İngilizce kaynakların tercümesi ile bu inceleme ortaya çıkmıştır.

I- GENEL BİLGİLER

Macaristan; Avrupanın orta kesiminde, Çekoslovakya, Rusya, Avusturya ve Yugoslavya ile çevrili bir ülkedir. Başkenti Budapeşte olup ülke nüfusu 1994 verilerine göre 10,5 milyon civarındadır. Nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Macarlardan başka, 200-220 bin Alman (toplam nüfusun %2,3), 100-110 bin Slovak (%1), 80-100 bin Güney Slavları (%0,9), 500-700 bin Çingene (%5-7) etnik azınlıkları oluşturmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında bazı Macar topraklarının komşu devletlere bırakılması nedeniyle ülke dışında yaşayan Macarların sayısı 3 milyonu bulmaktadır. 1980 verilerine göre toplam nüfusun %83'ü Hristiyan'dır. Katoliklerin oranı 2/3'ü geçer. Ayrıca çok küçük azınlıklar olan Yahudiler bulunmaktadır.

Macaristandaki kentlerin çoğunun nüfusu 40 binin altındadır. Geniş bir hinterlandla çevrili kentler birkaç il merkeziyle sınırlıdır. En büyük kentleri Budapeşte (2 milyon), Debrecen (218 bin), Miskolc (190 bin), Szeged'dir (180 bin).

Macaristan, eski bir devlet geleneğine sahip olup kökleri 5. yy'a kadar dayanmaktadır ve Macar Krallığı olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti ile sık sık karşılaşmışlar ve uzun müddet Osmanlıların hakimiyeti altında yaşamışlardır. XIX. yy sonu ile XX. yy'ın başında Avusturya ile birlik yaparak Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu kurmuşlardır. Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ve Almanya ile İttifak Devletlerini oluşturarak savaşa girmişler ve yenilgiden sonra 1920'de

* Arş.Gör.Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü İdare Hukuku Anabilim Dalı

Avusturya'dan ayrılarak kendi cumhuriyetlerini kurmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında savaşın dışında kalmaya çalışan Macaristan, SSCB'nin Besarabya'yı işgalinden sonra Üçlü Pakt'a katılmıştır. Kaybedilen savaş sonrasında savaş tazminatı ödenmesi ve Macar Silahlı kuvvetlerinin sınırlandırılmasını öngören andlaşmanın uygulanmasını denetleme görevi, Sovyet işgal kuvvetlerine verilmiştir.

Savaş sonrası geniş tabanlı bir koalisyon hükümeti kurulmuş ve hükümet programında büyük mülklerin kamulaştırılması, bankaların ve ağır sanayi kuruluşlarının devletleştirilmesi öngörülmekle beraber, demokratik hak ve özgürlüklerle özel mülkiyet konusunda güvenceler getirilmiştir. Macaristan Sosyalist İşçi Partisi, 1949 seçimlerinden kesin bir üstünlükle çıkarak yeni anayasayı yürürlüğe koymuş ve sosyalist yönetime geçilmiştir.

Sovyet Birliklerinin Macaristandan çekildiği sırada, Macaristan Varşova Paktı'ndan ayrılacağını açıklayarak Birleşmiş Milletler aracılığıyla büyük devletlerin korumasını istemiş, bunun üzerine Sovyet Birlikleri Budapeşte'yi işgal etmiştir. "Kadar Yönetimi" iş başına getirilmiş ve bu yönetim dış politikada Moskova çizgisine bağlı kalmıştır. Ancak içeride esnek politikalar izleyerek özgürlük ortamı sağlanmış, ekonomide SSCB'de uygulanan liberalleşmeden daha ileri giderek piyasa ve özel mülkiyet alanını genişletmişlerdir. Sovyet etkisinin zayıflamasına bağlı olarak siyasal sistemde bir dönüşüm sürecine gidilmiş, yönetim kademelerinde önemli değişikliklerin yanı sıra çok partililik ve serbest seçimler gibi kapsamlı siyasal reformlar benimsenmiştir. Şu anda Macaristan, Avrupa Konseyi'ne girmiş, NATO ve Avrupa Birliği'ne giriş süreci yaşamaktadır.

Macaristan tarihindeki ilk yazılı anayasa, 1949'da çıkan 20. Yasa ile yürürlüğe konulmuş anayasadır ve bu anayasa, Macaristan yasal sisteminin temelidir. 1949 Anayasası, 1936 Sovyet Anayasasından (Stalin Anayasası olarak bilinir) büyük ölçüde etkilenmiştir. 1949 Anayasası bütün anayasal normları ihtiva eden kapalı bir sistemdi ve bu anayasanın en belirleyici özelliği, normlarının büyük ölçüde genelliğe sahip olması ve soyutluğu idi. Zaten Sosyalist anayasaların belirgin özelliği, medeni hakları, vatandaşlık hakları adı altında, belirsizliğe varacak kadar soyut düzenlemeleridir¹.

1949 Anayasası birçok değişiklikler geçirmiş, 1972 yılında yapılmış olan değişikliğe göre daha önceden "insan hakları" olarak tanımlanmayan haklar, anayasaya "insanların menfaati için teminat altına alınmış medeni hak ve özgürlükler" adı altında düzenlenmiştir. Çünkü 1949 Anayasası'nda "sosyalizm ve insan menfaati için" ibaresi bulunmaktaydı².

1988'de başlayan köklü politik değişim neticesinde temelde yeni bir anayasanın hazırlanmasının zorunlu bir gereksinim haline geldiği görülmüş, yeni anayasa, serbest seçimle belirlenen bir parlamento tarafından kanunlaştırılıncaya kadar eskisi köklü bir değişikliğe tabi tutulmuştur.

II- SOSYALİZM SONRASI DÖNEMDE MACARİSTAN CUMHURİYETİNİN SİYASAL, ANAYASAL VE İDARİ YAPISI

Tek partili sistem, 1989 yılına kadar devam etmiş, Macaristan Sosyalist İşçi Partisi Ekim 1989'da son kongresinde kendini feshettiğini ilan ederek sosyal demokrat eğilimli bir parti olan Macaristan Sosyalist Partisi adıyla tekrar kurulmuştur. Delegeler, yeni partiyi feshettikleri MSİP'nin "hukuksal ve gerçek ardılı" olarak tanımlanmışlar ancak, "sayısal ardılı" olarak görmemişlerdir. 1989 Temmuzunda 740.000 üyesi bulunan

¹ Macaristan Anayasa Mahkemesi Raporu, Anayasal Normların Hiyerarşisi ve Temel Hakların Korunmasındaki İşlevi, Çev: Arıl Cansel, VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı, Türk Anayasa Mahkemesi Yayınları, C.4, s.311-316.

² Cansel, age, s.312.

partide Ekim ayında 50.000 üye kalmıştır³.

Geleneksel partiler yeniden organize olmuşlar, şimdiki çok partili sistem 1988-1990 geçiş döneminde şekillenmiştir. Ekim 1989'da Ulusal Meclis, 1990 parlamento seçimleri için bir çerçeve ortaya koyan Siyasal Partiler Kanununu kabul etmiştir ve Macaristan'ın bir cumhuriyet olduğu ilan edilerek "halk" kelimesi resmi isminden silinmiştir.

1990 Seçimlerinde toplam 65 parti, seçimlere girmek için kurulmuşken, yalnızca 12 parti, düzenlenen ve ileri sürülen şartları taşıdığından seçimlere katılabilmiş ve yapılan seçim neticesinde, milliyetçi muhafazakar çizgideki Macaristan Demokratik Forumu, 386 sandalyeli Ulusal Mecliste 165 sandalye elde ederek %42,75 çoğunlukla en büyük parti olmuştur. Macaristan Sosyalist Partisi, 33 sandalye ile 4. olabilmıştır. Macaristan Demokratik Forumu, Hristiyan Demokrat Partisi ve Bağımsız Küçük Çiftçiler Partisi ile koalisyon hükümeti kurarak temmuz 1994'e kadar devam etmiştir.

1994 baharında Macaristan'da ikinci serbest seçimler, anayasal teminat altında yapılmış ve iki turlu seçimlerde 6 parti parlamentoya girmiştir. Ancak oy oranlarında büyük değişiklikler olmuş, Macaristan Sosyalist Partisi, Parlamentoda 209 milletvekili elde ederek % 54 oy oranıyla en büyük parti olmuştur. Macaristan Demokratik Forumu ise 38 milletvekili ile 3. Parti olabilmıştır. Mayıs seçimlerinden sonra MSP, ikinci parti olan Özgür Demokratlar Birliği (oy oranı %17,8, sandalye sayısı 69) ile koalisyon hükümeti kurmuş ve bu hükümet, temmuz 1994'te göreve başlamış ve halen de bu görevi sürdürmektedir.

Değiştirilen anayasa, 23 ekim 1989 tarihinde "çok partili sistemi gerçekleştirecek, parlamenter demokrosiyi getirecek, sosyal pazar ekonomisini benimseyecek anayasal devlete, barışçı siyasal geçişi sağlamak maksadıyla" başlangıç kısmıyla XXXII sayılı Anayasa Kanunu ile yürürlüğe girmiştir. Değiştirilen anayasa, Macaristan'ı bir cumhuriyet ve bağımsız, demokratik anayasal bir devlet olarak tanımlamıştır. Macaristan'ın bir cumhuriyet olduğu tekrar edilip "halk" kelimesi resmi isminden silinmiştir.

Anayasanın XII. Bölümünde, sağlanan temel hak ve özgürlüklerle bir çok çağdaş batı anayasalarında bulunan temel hak ve özgürlükler yer almıştır. Ancak yeni düzenleniş biçimiyle, temel hakların ana karakteristikleri açısından vurgulanması gereken bir kavramsal değişiklik vardır, o da daha önceki anayasa metni yalnızca "vatandaşlık hakları" kategorisini kabul ederken, yenisi dokunulmaz, devredilemez ve vazgeçilmez hakları olmayan "insan hakları" fikrinden bahsetmektedir. Bu insan hakları, vatandaşlık ile sınırlandırılmamış olup bütün insanlar için geçerlidir. "Vazgeçilmez haklar"a yapılan atıf, kuşkusuz ki 40 yıldan beri inkar edilen bir doğal hukuk prensibinin yeniden canlanışını göstermektedir⁴.

Ayrıca lex superior (üstün kanun) prensibine göre kurulan normlar hiyerarşisi anayasaya dercedilmemiştir. Ancak yasama düzenini gösteren 1987 tarihli XI sayılı kanunda gösterilmiştir. Lex posterior (sonra gelen kural önceki kuralı iptal eder) prensibi, yürürlükteki anayasa normları ile eski anayasa metni arasında bir çatışma getirmemektedir. Diğer ülkelerin anayasa uygulamalarından farklı olarak, Macar Esas (Kardinal) kanunlarının -ki bu kanunlar 1949'dan önce devletin temel kurumlarını ve tarihi anayasanın temel prensiplerini düzenleyen esas kanunlardır- kanunlaştırılması herhangi bir usul sorunu yaratılarak engellenmemiş, diğer hukuk kuralları gibi benzer yasal işlemlerden geçmişlerdir⁵.

³ Engin, Aydın; "Komünist Partiler ve Zümrüdüanka", Cumhuriyet, 14.3.1996.

⁴ Cansel, age, s. 312.

⁵ Cansel, age, s. 312.

A- Demokrasinin Temel İlkeleri Açısından Macaristan Cumhuriyeti

1- Siyasal Çoğulculuk

Macaristan Cumhuriyeti'nde 1956'dan önce de birden fazla siyasal parti iktidarı meşru şekilde ele geçirmek için seçimlerde mücadele vermişlerdir. 1956-1988 arası tek parti egemenliğinden sonra 1988'de birçok siyasal parti kurulmuş, 1990 ve 1994 seçimlerinde 6 siyasal parti Ulusal Meclise girmişlerdir.

1989 Anayasasının başlangıcında çok partili sistemi ve parlamenter demokrasiyi gerçekleştirecek anayasal bir devlete geçilmesi öngörülmüştür. Yine anayasada Macaristan Cumhuriyeti'nin bağımsız ve demokratik bir anayasal bir devlet olduğu vurgulanmıştır.

2- Egemenliğin Kullanılması

Macaristan Cumhuriyeti'nde "halkın egemenliği" ilkesi geçerlidir. Tüm güç halka ait olup halk, direkt veya temsilciler vasıtasıyla egemenliğini kullanır (Any.m. 2/2). Macaristan Devletinde Meclis, halk egemenliğinden kaynaklanan hakların kullanılmasını sağlar⁶.

3- Güçler Ayrılığı

Güçler ayrılığı ilkesi, Macaristan Anayasa'sında açıkça yer almamakla birlikte anayasanın düzenleniş biçiminden ve organların oluşturulmasından bu ilkeye uygun şekilde düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Zaten parlamenter sistem, güçler ayrılığı ilkesine dayanır. Yasama ve yürütme ayrı güçlere verilmekle birlikte aralarında sıkı bir işbirliği vardır, birbirlerini karşılıklı etkileme imkanına sahiptirler. Macaristan Cumhuriyeti'nde de yasamayı Parlamento, yürütmeyi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu, yargıyı Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme, Başkent Mahkemesi ve mahkemeler oluşturur.

4- Parlamenter Sistem

Macaristan 1989 Anayasası'nın başlangıcında, "parlamenter demokrasiyi getirecek" anayasal devlete geçişin gerçekleştirilmesinden söz edilmektedir. Bütün parlamenter sistemlerde olduğu gibi Macaristan'da da yürütme iki başlıdır. Yürütmenin sorumsuz kanadını cumhurbaşkanı, sorumlu kanadını ise başbakan ve bakanlar kurulu oluşturur. Macaristan Cumhuriyeti'nde parlamenter sistem, tek meclisli olarak çalışmaktadır.

a- Cumhurbaşkanı

Macaristan Cumhurbaşkanı devletin başıdır, ülkenin birliğini sembolize eder ve demokratik devlet düzenini korur. Silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır ve özellikle olağanüstü durumlarda önemli rol oynar. Parlamento tarafından seçilen Cumhurbaşkanının kanunları ilan etmek, uluslararası anlaşmaları imzalamak gibi yetkilerinin yanı sıra parlamentoyu feshetme ve kanunları imzalamayıp veto etme yetkisi de vardır. Büyükelçi ve elçilere görev verir ve kabul eder. İdari gücün en üst makamlarının hemen hepsi (bakanlar, devlet sekreteryalrı, generaller) Cumhurbaşkanının gücü içindedir. Ancak burada belirtilmesi gereken çok önemli bir nokta vardır, devletin üst yönetiminde yapılan atamaların tamamına yakınında "Cumhurbaşkanının önermesiyle Parlamento tarafından atanması" sözkonusudur. Parlamento en yüksek güçtür.

Yargı üzerindeki yetkisi, hakimlerin atanması ve bireysel davalarda af gücünü

⁶ Bilindiği gibi ülkemiz anayasal sistemi "ulus egemenliği" ilkesine dayanmakta ve egemenlik ulusun temsilcileri vasıtasıyla kullanılmaktadır. (Gözübüyük, şeref; Anayasa Hukuku, Ankara-1995, s. 56-57).

kullanması şeklinde kendini gösterir. Anayasa Mahkemesinin işleyişinde de inisiyatif sahibidir, işlemleri başlatabilir.

Cumhurbaşkanı görevi sırasında anayasa ve kanunlara açıkça aykırı bir şekilde davranırsa görevinden uzaklaştırılabilir ve Anayasa Mahkemesi'nce yargılanır.

Kısacası, yürütmenin sorumsuz kanadını teşkil eden Cumhurbaşkanı uzlaştırıcı ve uyarıcıdır. Cumhurbaşkanı hükmeder, ancak hükümet etmez.

Macaristan Cumhurbaşkanlığının şu anki statüsü, bizim 1961 Anayasası bünyesinde oluşturulan Cumhurbaşkanlığı makamına benzemekte ve hatta ondan daha az yetkiye sahip bulunmaktadır. Çünkü bazı önemli atamaları dahi kendisi yapamamakta, ancak önerdiği adaylar Parlamento tarafından atanmaktadır.

b- Başbakan ve Bakanlar Kurulu

Yürütmenin ikinci kanadını, yani hükümeti Bakanlar Kurulu ve Başbakan oluşturur. Macar Parlamenterizminin özelliklerinden birisi de anayasaya göre, Başbakanın yürütme gücünün uygulanmasında etkin bir rol oynamasıdır. Başbakan, hükümetin yetki alanının merkezi olup tüm görevlendirilmiş bakanların temsilcisi ve vekilidir. Parlamentonun çoğunluğu prensibi sözkonusudur ve Başbakan, milletvekillerinin basit çoğunluk oyuyla seçilir.

Bakanlar, Başbakanın önerisiyle Cumhurbaşkanı tarafından göreve atanır veya görevinden alınır. Hükümet ayrıca parlamentonun güvenini almak zorundadır. Güvensizlik oyu hareketi, Başbakana karşı oluşturulabilir, ancak bakanlara karşı oluşturulamaz.

Hükümet, Parlamenta karşı sorumlu olup düzenli olarak faaliyetlerinin hesabını vermekle yükümlüdür. Hükümet üyeleri, görevlerinde hükümete ve parlamenta karşı sorumlu olup her ikisine birden faaliyetleri ile ilgili rapor verirler.

Parlamento, hükümeti çeşitli yollarla denetlerken (örn. güvenoyu yoklaması) Cumhurbaşkanı da, acil durumlarda ve silahlı çatışmaların yayılması halinde Parlamentonun faaliyetlerini kriz sürecince feshedebilir. Ancak Parlamentonun feshinden önce, Cumhurbaşkanı, Başbakana, Meclis Başkanına ve parlamentoda temsil edilen siyasi parti liderlerine danışmak zorundadır.

5- Seçim

Bütün çoğulcu demokrasilerde olduğu gibi, Macaristan Cumhuriyeti'nde, halk adına hareket edecek olan temsilcilerin seçim yolu ile belirlenmesi esastır. Bu da genel ve eşit oy ilkesinin gerçekleştirilmesi ve gizli oylama ile mümkündür (Any. m.71/1).

İkametgahları Macaristan olan tüm reşit vatandaşların hepsi, parlamento ve yerel yönetim seçimlerine girme ve eğer seçim günü ülkede iseler oy kullanma hakkına sahiptirler. 1990 seçimlerinde Macaristanda hem çoğunlukçu hem de oranlı karma seçim sistemi uygulanmıştır.

6- Siyasal Partiler

Macaristan'da şu anda 8 siyasi parti parlamentoda temsil edilmektedir. Ayrıca parlamentoda temsil edilmeyen çok sayıda siyasi parti bulunmaktadır. Macaristan Cumhuriyeti'nde en önemli sorun, modern anlamda siyasi partilerin kurulup yaşatılmasıdır.

Macaristan Cumhuriyeti'nde siyasi partiler, özgürce kurulabilirler ve anayasa ve hukuk kurallarına saygı göstererek bu özgürlük içinde hareket edebilirler. Partiler halkın isteklerini ifade etme ve açıklamalarını sağlarlar. Kamu gücünü doğrudan kullanamazlar. Hiçbir parti, hiçbir devlet organını kontrol veya idare edemez (Any. m.3).

7- Kanun Önünde Eşitlik

Macaristan Cumhuriyeti'nde herkes, kanun önünde eşittir (Any. m.54/1). Yine Macaristan Cumhuriyeti, ırkına, rengine cinsiyetine, diline, dinine, siyasi ve diğer görüşlerine, milli ve sosyal kimliğine, mal varlığına, doğumuna ve diğer hiç bir faktöre bakmaksızın topraklarında yaşayan herkes için medeni ve insani hakları garanti altına almıştır. İnsanlar hakkında herhangi bir şekilde ayırım yapmak, kanunlar dahilinde yasaktır. Macaristan Cumhuriyeti fırsat eşitsizliklerini ortadan kaldırıcı tedbirler alır ve kanun önünde eşitliği gerçekleştirir (Any. m. 70/A). Yine, medeni, siyasal, ekonomik ve sosyal haklar alanında kadın-erkek eşitliğini garanti altına alır (Any. m. 66/1).

B- Hukuk Devleti İlkeleri Açısından Macaristan Cumhuriyeti

1- Temel Hak ve Özgürlükler

a- Düzenlenmesi ve Korunması

Hukuk devleti olmanın ilk gereği, temel hak ve özgürlüklerin yani insan haklarının güvence altına alınmış olmasıdır. Gerçi, Macaristan Cumhuriyeti, Anayasasının başlangıcında kendini hukuk devleti olarak tanımlamamış, “anayasal devlet” olarak tanımlamıştır. Ancak, burada sözü geçen “anayasal devlet” deyiminin hukuk devleti yerine kullanıldığını söyleyebiliriz. Çünkü, hukuk devleti ile ilgili tüm hususlara yer vermiştir.

Temel hak ve özgürlükler anayasada çok dağınık bir biçimde düzenlenmiş, bazı temel hak ve özgürlükler çeşitli maddelerde tekrar edilmiştir. Anayasanın “genel hükümler” bölümünde bir kaç temel hak ve hürriyetten bahsedildikten sonra XII. bölümde “temel haklar ve vatandaşların görevleri” başlığı altında düzenlenmiştir.

Macaristan Cumhuriyeti insanların dokunulmaz ve devredilemez haklarını tanır. Bu haklara saygının sağlanması ve korunması devletin birincil görevidir ve borcudur (Any. m. 8/1). Macaristan Cumhuriyeti ırkına, rengine, cinsiyetine, diline, dinine, siyasi ve diğer görüşlerine, milli ve sosyal kimliğine, mal varlığına, doğumuna ve diğer hiçbir faktöre bakmaksızın topraklarında yaşayan herkes için medeni ve insan haklarını garanti altına almıştır (Any. m. 70/A-1). Macaristan Cumhuriyetinde hukuk, temel hak ve ödev kurallarını kapsar. Temel hakların asıl içerik ve anlamlarına sınırlandırmalar konulmamalıdır (Any. m. 8/2).

Genel hükümlerde “miras hakkı” tanınmıştır (Any. m. 14). “Mülkiyet hakkı” garanti altına alınmıştır (Any. m. 13/1). Evlilik, aile (Any. m. 15), gençlerin eğitimi ve korunması (Any. m. 16), sağlıklı çevre hakkı (Any. m. 18), ticari birliklerin ve kooperatiflerin korunması (Any. m. 12) gibi temel hak ve özgürlükler yer almıştır.

XII. bölümde ise şu temel hak ve özgürlüklere yer verilmiştir: Kişinin yaşama, onurlu hayat sürme hakkı ve dokunulmazlığı (Any. m. 54), kişinin özgürlük ve güvenlik hakkı (Any. m. 55), kişinin var olmakla ilgili hakları (Any. m. 56), kanun önünde eşit muamele görme hakkı, hak arama hürriyeti ve savunma hakkı (adil yargılanma hakkı) (Any. m. 57), seyahat ve yerleşme özgürlüğü (Any. m. 58/1), özel hayatın, eşyaların, konutların korunması ve dokunulmazlığı (Any. m. 59), düşünce, vicdan ve din hürriyeti (Any. m. 60), düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti, basın hürriyeti (Any. m. 61), toplanma hürriyeti (Any. m. 62), dernek ve siyasal parti kurma hürriyeti (Any. m. 63), şikayette bulunma ve dilekçe hakkı (Any. m. 64), sığınma hakkı (Any. m. 65), kadın hakları ve haklarda eşitliği (Any. m. 66), eğitim hakları ve aile, çocuk ve gençlerin korunması (Any. m. 67), milli ve etnik azınlıkların hakları (Any. m. 68), vatandaşlık hakları (Any. m. 69), seçme ve seçilme hakkı (Any. m. 70), çalışma hakkı (Any. m. 70/B-1), eşit işe eşit ücret hakkı (Any. m. 70/D), sendika ve grev hakkı (Any. m. 70/C-1,2), fiziki ve akli sağlığa sahip olma hakkı (Any. m. 70/C-3), sosyal güvenlik hakkı (Any. m. 70/E), kültür hakkı ve ödevi (Any. m. 70/F) , bilim, sanat, öğretme ve öğrenme özgürlüğü (Any. m. 70/G), ülkesini savunma hak ve ödevi (Any. m. 70/H), vergi ödevi (Any. m. 70/I), ailelerin eğitimi sağlama ödevi (Any. m. 70/J).

Bütün bu hak ve özgürlükler anayasanın büyük ölçüde temel hak ve özgürlükleri

kapsamı altına aldığını göstermektedir. Temel hak ve hürriyetlerin düzenlenmesi açısından söylenebilecek önemli bir husus, özellikle ailelerin, çocukların, kadınların ve gençlerin korunmasına, çocukların eğitim ve gelişmesine, ulusal ve etnik azınlık haklarının korunmasına önem vermesidir. Aile ve çocuklarla ilgili hem “genel hükümler”de hem de “temel haklar” bölümünde geniş bir düzenleme yapılmıştır. Medeni hakların ve ulusal ve etnik azınlık haklarının korunması konusunda özel önlemler alınmıştır. Bu hakların korunması için ombudsman (kamu denetçisi) kurumu oluşturulmuştur. Anayasanın V. bölümünde “medeni hakların korunmasında ve ulusal ve etnik azınlık haklarının korunmasında ombudsman” başlığı altında düzenleme yapılmıştır.

b- Sınırlandırılması ve Durdurulması

Temel hak ve özgürlüklerin kullanılması, acil durumlarda, ulusal krizlerde veya aşırı tehlikede askıya alınabilir veya sınırlandırılabilir (Any. m. 8/4). Ancak, Anayasanın 54, 55, 56, 57/2-3-4, 60, 66, 67, 68, 69, 70/E maddeleri bu hükmün dışındadır.

Temel hakların ihlali iddiaları ve devlet idari kararları mahkemelere götürülebilir (Any. m. 70/K). Macaristan Cumhuriyeti'nde herkes haklarını ve kanuni çıkarlarını çiğneyen mahkeme veya idari kararlara veya herhangi bir otoritenin kararlarına karşı tashuh ve üst mahkemeye başvurma hakkına sahiptir (Any. m. 57/5).

Macaristan Cumhuriyeti, temel hak ve özgürlükleri anayasa ve anayasal hükümlerle korumakla birlikte ayrıca uluslararası hukukun gerektirdiği durumlarda yükümlülüklerini yerine getirmeyi taahhüt etmiştir. Nitekim, anayasanın 7. maddesinde “Macar Cumhuriyeti, hukuk düzeni, tanınan evrensel kuralları ve uluslararası düzenlemeleri kabul eder ve ülkenin iç hukuk kurallarını, uluslararası hukuk tarafından yüklenen zorunluluklara göre uygun hale getirir” denmiştir. Ancak, olağanüstü durumlarda parlamentonun, Cumhurbaşkanı'nın ve hükümetin yetkilerini kullanan Milli Savunma Konseyi, belli kanunların kullanımını askıya alabilecek veya belli yasal hükümlerden sapabilecek şekilde kararlar alabilir, fakat anayasadan sapamaz.

2- Yasaların Anayasaya Uygunluğu

Yasaların anayasaya uygun olması hukuk devletinin gereklerindendir. Lex superior (üstün kanun) prensibine göre kurulan normlar hiyerarşisi Macaristan Anayasasına dercedilmemiştir. Ancak, yasama düzenini gösteren 1987 tarihli XI sayılı kanunun 1/2. fıkrasında gösterilmiştir.

Yasaların anayasaya aykırı olamayacaklarını belirtmek yeterli değildir. Bunun yanında yasaların anayasaya uygunluğunu sağlayacak bir denetim mekanizmasının da kurulması gerekir. İşte bu görev de Anayasa Mahkemesine verilmiştir. Macaristan Anayasa Mahkemesi, Ekim 1989'da kurulmuş ve Ocak 1990'da faaliyete geçmiştir⁷. Anayasa Mahkemesi, kanunların ve diğer hukuk kurallarının anayasaya uygunluğunu denetler. Anayasaya aykırı bulunan yasa veya yasal düzenlemeler Anayasa Mahkemesi tarafından yürürlükten kaldırılır⁸. Anayasa Mahkemesinin faaliyetleri olağanüstü hallerde bile sınırlandırılmaz.

⁷ Macaristan'da 1984 yılında dar yetkilerle donatılmış Anayasal Konsey olarak bilinen bir kurum oluşturulmuştur. Ancak, sosyalist devlet teorisi, güçlerin ayrılığı fikrini reddettiği için bağımsız bir anayasa mahkemesi gibi çalışmamıştır (Cansel, age., s.314).

⁸ Anayasal hükümlerin medeni haklar ve ulusal, etnik azınlık haklarının korunması hususunda ombudsmana yetki verilmiştir. Ancak, O'nun yargılama yetkisi olmadığı gibi anayasaya aykırı kanunları ve diğer hukuk kurallarını iptal etme yetkisi bulunmadığından sadece gözetim ve denetimle yetinmektedir. Bağımsız idari otorite niteliğindedir ve meclise rapor vermektedir.

3- Yasal Yönetim

Hukuk devleti ilkelerinin biri de “yasal yönetim” ilkesidir. Hiçbir kamu kuruluşu kendiliğinden ortaya çıkıp görev ve yetkilerini yürütemez; yasal bir dayanağının bulunması zorunludur. Macaristan Anayasası'nın 3. maddesinde “Sosyal bir kuruluşun veya devlet kuruluşunun hiçbir aktivitesi ve hiçbir vatandaşın teşebbüsü bu ülkede zorla güç kullanma veya oluşturmaya yönelemez. Hiç kimsenin bu tip teşebbüslere kanuni olmayan bir biçimde karşı koyma sorumluluğu ve hakkı yoktur” diyerek yasal yönetim ilkesi vurgulanmıştır.

4- İdarenin Denetlenmesi

Macaristan Anayasasının 77. maddesi, anayasa ve anayasal hükümlerin, tüm toplumsal kuruluşlar, devlet organları ve vatandaşlar için bağlayıcı olduğunu belirtmektedir. İdarenin de bu bağlamda kamu hizmetlerini anayasa ve yasalara bağlı olarak yerine getirmesi zorunludur.

İdarenin kamu hizmetlerine ilişkin faaliyetlerde bulunurken tabi olduğu denetim şekilleri vardır. Macaristan Cumhuriyeti anayasal düzeni için bu konuda söylenebilecek önemli hususlar vardır:

1. Macaristan hukuk düzeninde adli yargı - idari yargı ayrılığı bulunmamaktadır. Yani, idare, özel ve ayrı hukuk kurallarına tabi tutulmadan adliye mahkemelerinde yargılanmaktadır. Türk hukuk sisteminde olduğu gibi Danıştay müessesesine rastlanmamaktadır. Macaristan Yüksek Mahkemesi (= Yargıtay, Supreme Court) hem adli hem de idari yargının başıdır. Yüksek Mahkemenin kararları ve direktifleri ülkenin tüm mahkemelerini bağlar. Adli-idari yargı ayrılığı olmadığının kanıtı anayasanın 50/2. maddesinde görülmektedir. Buna göre mahkemeler, kamu idarelerinin kararlarının yasallığını denetlerler.

2. Macaristan hukuk düzeninde idarenin yargısal denetimi dışında idari yoldan denetlenmesini sağlayan müesseseler vardır. Ombudsman müessesesi, yargı birliği bulunan rejimlerde idarenin idari yoldan denetlenmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Macaristan hukuk düzeninde de ombudsmanların, medeni haklar ile ulusal ve etnik azınlık haklarının korunması ve anayasal düzeni korumakla ilgili görev ve yetkileri bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanının aday göstermesi ile parlamento tarafından seçilen ombudsmanlar, faaliyet ve çalışmalarını yıllık olarak parlamentoya rapor ederler. Kanunda belirtildiği gibi, herhangi bir kimse, ombudsmanın harekete geçmesini önerebilir.

Ombudsmanlar, sadece parlamentoya karşı sorumludurlar. Ombudsmanların, diğer bazı ülkelerde olduğu gibi tüm kamu kurum ve kuruluşlarını, devlet organlarını, yargı organlarını denetleyip denetlemedikleri konusunda anayasada açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, sadece medeni haklar ile ulusal ve etnik azınlık haklarının korunması ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Zaten anayasada düzenleniş biçimi de bunu göstermektedir.

C. Devlet Sistemi ve Temel Organları

Macaristan Cumhuriyeti, sosyalist sistemden çoğulcu-parlamber sistemine geçişi yumuşak olan ülkelerdendir. 1989 Macaristan Anayasasının başlangıcında belirtildiği gibi “çok partili sistemi gerçekleştirecek, parlamber demokrasiyi getirecek ve sosyal pazar ekonomisine dönüştürecek anayasal bir devlete geçişte, barışçı siyasi bir değişimi oluşturmak için” parlamento, Macaristan anayasasının yenisi tasdik edilene kadar şu anki versiyonunu ortaya koymuştur.

1- Yasama

Yasama hakkı parlamentoya aittir. Macaristan Cumhuriyeti'nde yasama, Cumhurbaşkanı, hükümet, meclis komisyonu ve meclis üyelerinden önce gelir.

a- Parlamento

Devlet otoritesinin en üst organı ve halkın temsilcisi, dört yıllık bir dönem için seçilen ve 386 üyeden oluşan Parlamentodur. Macaristan parlamentosu erkler yapısında önemli bir rol oynar. Parlamento; Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Anayasa Mahkemesi Üyelerini, Ombudsmanları, Meclis Başkanını, Yüksek Mahkeme Başkanını, Devlet Hesap Birimi Başkanı ve yardımcılarını ve Başsavcını seçer.

Anayasaya göre belli kanunların ve kararların geçmesi için 2/3 çoğunluk gerekmektedir. Bu da muhalefetin haklarını koruma açısından önemli bir unsurdur. Parlamento faaliyetlerinin kontrol edilebilmesi, parlamento komitelerinin işlemesi aracılığıyla soru önergeleri ve gensorularla gerçekleşir.

Parlamento toplantıları halka açık olup çerçevesi oluşturulan kanunlar 15 gün içerisinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanır. Onaylanan kanunlar resmi gazetede yayımlanmak zorundadır.

Olağanüstü bir durumda parlamentonun yetkileri, geçici bir süre için Milli Savunma Konseyine bırakılabilir. Ancak olağanüstü durum geçtikten sonra bu yetkisini derhal kullanmaya başlar ve Parlamento olmaksızın Milli Savunma Konseyi tarafından çıkarılan kanunlar, acil durumun kalkmasından itibaren derhal yürürlükten kalkarlar.

Bu bilgiler doğrultusunda parlamento Macaristan Cumhuriyeti'nde halkın temsil edildiği devlet gücünün en yüksek organıdır. Parlamento, halk egemenliğinden kaynaklanan hakların kullanılmasını ve anayasal toplum düzeninin gereklerini sağlar.

aa- Parlamentonun Görevleri

Macaristan Cumhuriyeti Anayasasını yapar. Kanun çıkarır. Ülkenin ekonomik ve sosyal hedeflerini belirler. Devlet mali kaynaklarının ayarlanmasını ve bütçenin onaylanmasını ve uygulanmasını kontrol eder. Hükümet programını kabul eder. Uluslararası anlaşmaları tasdik eder. Bir devlete savaş veya barış ilan etmeye yetkilidir. Anayasal düzeni devirmeyi hedefleyen bir faaliyet ortaya çıkması durumunda, vatandaşların can ve mal güvenliğini tehlikeye atan kişisel çapta şiddet faaliyetleri durumunda, tabii afetlerde, ciddi ekonomik olaylarda olağanüstü hal ilan eder. Silahlı kuvvetlerin ülke içi ve dışında kullanılmasına karar verir. Anayasaya aykırı faaliyette bulunan bölgesel temsilcilerin, hükümetin Anayasa Mahkemesi önüne getirdiği sorunları çözer, coğrafi isimleri, yerleşim yerlerini ve sınırları belirler. Genel af çıkarır.

bb- Parlamento Üyelerinin Hukuki Statüleri

Parlamento üyeleri kamu yararı için dört yıllık bir dönem süresince görev yaparlar. Parlamento üyelerinin hiç birisi, Cumhurbaşkanı ve Anayasa Mahkemesi Başkanı ve üyesi, Ombudsman, Sayıştay Başkan ve üyesi, hakim savcı ve devlet müsteşarlıkları dışında devlet idaresinin herhangi bir organında görev alamazlar. Üyeliğin sona ermesi ise şu hallerde sözkonusu olabilir: Yasama döneminin sona ermesi, parlamento üyesinin ölümü ve istifası, milletvekilliğiyle bağdaşmazlık durumu ve dokunulmazlığın kaldırılması durumu.

b- Milli Savunma Konseyi

Acil tehlike veya savaş nedenleriyle meclisin karar alması engellenirse, Cumhurbaşkanı olağanüstü hal ilan ederek Milli Savunma Konseyini oluşturur. Bir kriz ve tehlikenin varlığı halinde parlamentonun yetersizliğine karar verilmesi Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Başbakanın katılmasıyla Meclis Başkanı tarafından duyurulur.

Yetersizliğine karar verildikten sonra ilk dönemde parlamento kriz veya olağanüstü hal ve savaş durumunu değerlendirir. Alınan önlemlerin yasallığına ilişkin kararlar verir. Olağanüstü bir durumda Milli Savunma Konseyi, ülke içinde ve dışında silahlı kuvvetlerin savaş hali hariç kanunlarda tanımlanan olağanüstü önlemler hakkında karara varır. Cumhurbaşkanı, Milli Savunma Konseyine başkanlık eder. Konseyin üyeleri: Meclis Başkanı, Parlamentoda temsil edilen siyasi parti grup başkanları, Başbakan, bakanlar, kuvvet komutanları ve Genelkurmay Başkanından oluşur. Milli Savunma Konseyi, Parlamento tarafından geçici olarak verilen yetkileri, Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini ve hükümetin yetkilerini kullanır. Milli Savunma konseyi belli kanunların kullanımını askıya alabilecek veya belli yasal hükümlerden sapabilecek şekilde kararlar alabilir; ancak anayasadan sapamaz. Meclis olmaksızın Milli Savunma Konseyi tarafından çıkarılan bu kanunların geçerliliği acil durumun kalkmasından itibaren derhal yürürlükten kalkarlar.

2- Yürütme

Macaristan Cumhuriyetinde merkezden yönetim ve yerinden yönetim ilkeleri uygulanmaktadır. Merkezi yönetimin en üstünde devletin başı olan Cumhurbaşkanı bulunur. Bakanlar Kurulu ve Başbakan hükümet olarak yürütmenin ve merkezi yönetimin sorumlu kanadını oluşturur. Bakanlıklar ise, en üst idari birimlerdir. Başbakanlığa bağlı birtakım birimler ve bakanlıklara bağlı bazı birimler bulunmaktadır. Ayrıca merkezi yönetimde yardımcı kuruluşlar bulunmaktadır. Örneğin Devlet Hesap Kurumu (=Sayıştay) ve Macaristan Milli Bankası gibi.

Bundan başka sadece parlamento'ya karşı sorumlu, bağımsız idari otorite niteliğinde bulunan ombudsmanlar vardır.

Merkezden yönetimde genel yönetimi oluşturan bu birimlerden başka, merkezin illerdeki uzantısı olan taşra örgütü, Macaristan idari düzeninde bulunmamaktadır. Yani, bizdeki gibi illerde vali ve ilçelerde kaymakam gibi teşkilatlanmaya gidilmemiştir.

Yerinden yönetim kuruluşlarının en önemlisi yerel yönetimlerdir. Her dört yılda bir seçimle işbaşına gelirler.

a- Merkezden yönetim

aa. Cumhurbaşkanı

Cumhurbaşkanı, devletin başı olup ülkenin birliğini sembolize eder ve devlet örgütünün demokratik işlemlerini sağlar. Silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır ve olağanüstü durumlarda önemli rol oynar.

Cumhurbaşkanı, Parlamento tarafından 5 yıllığına gizli oyla seçilir. Seçim günü 35 yaşını tamalamış, oy hakkına sahip bir vatandaş cumhurbaşkanlığı makamına seçilebilir. Ancak ek bir dönemden sonra bu göreve yeniden seçilemez. Görevinin sona ermesi ise; görev süresinin dolması, Cumhurbaşkanı'nın ölümü, 90 günün üzerinde görevlerini yerine getirmesini imkansız kılan bir durumun ortaya çıkması, Cumhurbaşkanı ile bağdaşmazlığın ilan edilmesi, istifa etmesi ve görevinden bırakılması ile söz konusu olur. Cumhurbaşkanı'nın kişiliği dokunulmazdır. Aynı bir kanun tarafından özel olarak korunur. Ancak Meclis üyelerinin 1/5'i, Cumhurbaşkanı, anayasaya ve diğer hukuk kurallarına karşı bir suç işlemesi durumunda, Meclise suçlama teklifi getirebilir. Meclis üyelerinin 2/3 oyu ile yargılanmasına izin verilir. Yargılama ise Anayasa Mahkemesince yapılır. Yargılama sonucunda Anayasa Mahkemesi, hukukun çiğnendiğini tespit ederse görevinden alınır.

Macaristan anayasal sistemi, Cumhurbaşkanı'nı III. bölümde ele almıştır. Biz de Cumhurbaşkanı hakkında daha önceden bilgi verdiğimiz için burada bitiriyoruz.

bb. Hükümet-

Macaristan Anayasasının VII. bölümü "hükümet"e ayrılmıştır. Hükümet, Başbakan ve bakanlardan oluşur. Hükümet, yürütme erkinin sorumlu kanadını oluşturur. Başbakan, tüm görevlendirilmiş bakanların temsilcisi ve vekilidir. Hükümetin görevleri şunlardır:

- Anayasal düzeni, vatandaşların haklarını sağlamak ve korumak
- Kanunların gereğini yerine getirmek
- Bakanlıkların ve bakanlıklara bağlı diğer birimlerin birbirleriyle uyumlu bir şekilde çalışmasını sağlamak
- Ekonomik ve sosyal planlar yapmak ve bunları uygulamak
- Bilimsel ve kültürel kalkınmada devletin rolünü saptamak ve gerekli şartları sağlamak
- Sosyal refah ve sağlıkla ilgili devlet politikasını belirlemek
- Silahlı kuvvetler, polis ve diğer yasal muhafaza birliklerinin operasyonlarını denetlemek ve idare etmek
- Uluslararası anlaşmaların gereğini yerine getirmek
- Yaşam güvenliğini tehlikeye sokan ve vatandaşların mal güvenliğini tehdit eden doğal afetlere karşı önlemler almak ve kamu düzenini ve güvenliğini sağlamak
- Kanunların kendisine verdiği tüm yetkileri kullanmak

Görevlerini ve yetkilerini kullanırken Hükümet, Parlamente'ye karşı sorumludur. Parlamente'ye düzenli olarak faaliyetlerinin hesabını vermekle yükümlüdür. Hükümet üyeleri, görevlerinde hükümete ve Parlamente'ye karşı sorumludur ve her ikisine birden faaliyetleri ile ilgili rapor verirler.

Hükümet; yeni seçilmiş parlamentonun teşkil etmesiyle, Başbakanın veya hükümetin istifasıyla, Başbakanın ölümüyle ve Başbakan hakkında güvensizlik önergesinin kabul edilmesiyle son bulur.

cc- Bakanlıklar

Bakanlıklar, en üst idari birimlerdir. Bakanlıkların oluşturulması Parlamente'nin görevidir. Bakanlık dağılımı, Parlamente'deki güç durumuna göre belirlenir. Macaristan Cumhuriyetinde 14 bakanlık bulunur.

Bakanlıklar içinde ayrı ayrı devlet sekreteryalrı bulunmaktadır. Devlet sekreteryalrı ikiye ayrılır: a) Devlet politik sekreteryalrı b) Devlet idari sekreteryalrı.

Devlet politik sekreteryalrı, koalisyon üyelerinin belirlediği Parlamente üyeleri arasından oluşturulur. Hükümet devam ettiği müddetçe varlığını korur. Devlet politik sekreteryaşı, öncelikle parlamente'deki kendi bakanlığını temsil etme sorumluluğunu taşır. Devlet idari sekreteryalrı ise bakanlıkların fiili idarecileridir ve belli bir süre için atanmazlar.

Bakanlıklara bağlı bir takım bürolar oluşturulmuştur. Örn, Macaristan Enerji Bürosu, tüketici sorunlarını çözmek için kurulmuş Endüstri ve Enerji Bakanlığına bağlı olarak çalışan bir organdır.

dd- Yardımcı Kuruluşlar

Macaristan Hesap Birimi (Sayıştay), yardımcı kuruluşlara verilebilecek örneklerden birisidir. Devlet harcamalarını kontrol etmek amacıyla kurulmuştur. Yine Macaristan Milli Bankası da bu bağlamda ele alınabilir.

b- Yerinden Yönetim

Yerinden yönetimler demek, halkın yararına yerel kamu otoritesini icra etmek ve ilgili topluluklar tarafından birimlerin, özerk ve demokratik yönetimi demektir. Bütün bölgesel otoriteler aynı temel haklara sahiptir.

Yerinden yönetim kuruluşlarını yerel yönetimler ve üniversiteler olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Yerel yönetim olarak Macaristan Cumhuriyeti'nin toprakları iller, şehir (merkez) ler, kasabalar ve köylerden oluşmuştur⁹.

Macaristan Anayasası'nda IX. bölüm "Yerel Yönetimler"e ayrılmıştır. Köy, kasaba, şehirler, başkent ve bölümlerinde yaşayan özgür vatandaşlar, kendi yerel yönetimlerini oluşturma haklarına sahiptirler. Yerel yönetimlerin hak ve görevleri, kanun tarafından tesbit edilir. Mahkemeler, yerel yönetimleri yargılamak yetkisine sahiptirler. Yerel yönetimler, haklarının korunması için Anayasa Mahkemesine gitmede serbesttirler. Yerel yönetimlerin üyeleri dört yıllık bir dönem için seçilirler.

Kanun içerisinde kalmak şartıyla görevlerini yerine getirmek için yerel otoriteler, kendisine ait olan yeterli gelirler elde etme hakkına ve görev alanında devlet desteğine sahiptirler. Kanunların sınırı içerisinde yerel vergi koymaya, gelirlerini bir bütçe haline getirmeye yetkilidirler. Ayrıca diğer temsilci organlarla birlikte yararlı örgütlenmelere gidebilir, yerel yönetimlerle ilgili uluslararası örgütlere üye olabilirler.

Belediye başkanı yerel temsilci organın başıdır ve diğer organlar gibi 4 yıl görev süresi vardır.

3- Yargı

Yargı, Macaristan Anayasasının temellerinden birisidir ve hukuk devleti olmasının ana koşuludur. Macaristan hukuk sisteminde adli yargı - idari yargı ayrılığı yoktur. Macaristan Anayasası, X. bölümde yargıyı, Yüksek Mahkeme (=Yargıtay), Başkent Mahkemesi, bölge mahkemeleri ve yerel mahkemeler olarak ele almış, anayasa yargısını yargı içinde değerlendirmemiştir. Anayasa Mahkemesi, Macaristan Anayasasında yargı örgütünden bağımsız bir kurum olarak IV. bölümde düzenlenmiştir¹⁰. Yargı örgütü ise biraz önce de değindiğimiz gibi X. bölümde düzenlenmiştir.

a- Anayasa Mahkemesi

Demokrasiye geçiş sürecinde anayasa mahkemelerinin kurularak yasaların anayasaya uygunluk denetimi yapılması hukuk düzenlerinin en önemli yapı taşlarını oluşturur. Sosyalist rejim, erkler ayrılığı fikrini reddettiği için anayasallık ilkesinin korunması ve bunun için bir organ oluşturulması gereği duyulmamıştı. Macaristan'da, 1984 yılında dar yetkilerle donatılmış Anayasal Konsey olarak bilinen bir kurum oluşturulmuş, ancak bağımsız bir anayasa mahkemesi gibi çalışmamıştır. Post-sosyalist dönemin başlamasıyla anayasa yargısı gelişmiş ve Macaristan'da da Anayasa Mahkemesi kurulmuştur¹¹.

23 Ekim 1989'da kurulan Anayasa Mahkemesi, ocak 1990'da göreve başlamıştır. Kanunların ve hukukun diğer kurallarının anayasaya uygunluğunu denetlemekle yetkili olan Anayasa Mahkemesi, ülkede anayasaya uygunluk denetimi

⁹ Macaristan Cumhuriyetinde eyalet bulunmaktadır. "Counties" kelimesi Türk idari yapısında illere karşılık gelmektedir. Yani, ilçelerle merkez ilçe ile birlikte oluşan ilce tekabül etmektedir. "Cities" ise, şehir merkezlerine karşılık gelmektedir. Ayrıca başkent Budapeşte bölümlere ayrılmıştır.

¹⁰ Tunç, Hasan; Anayasa Yargısında Yeni Oluşumlar: İşlevsel Kurumsal Açısından Türk Anayasa Mahkemesi ile Macaristan ve Kore Anayasa Mahkemelerinin Karşılaştırılması, Anayasa Yargısı, Ankara-1995, s. 289.

¹¹ Kaboğlu, İbrahim Ö; Anayasa Yargısı, İstanbul-1994, s. 16-17. Macaristan Anayasa Mahkemesi, Astro- Kelsen modelinden etkilenmiştir.

yapan tek yargısal kurum niteliğindedir¹².

Macaristan Anayasa Mahkemesinin 15 hakimi, Ulusal Meclis tarafından 2/3 çoğunluk oyu ile seçilir. Parlamentoda temsil edilen her partiden bir üyeyi kapsayan ve seçilen komite, Anayasa Mahkemesi üyeliği adaylarını önerir. Meclis de 2/3 çoğunluk oyu ile seçer.

Ulusal Meclis, mahkeme hakimlerini; seçkin hukuk yazarları, üniversite profesörleri, hukuk ve politika bilimi doktorları, dalında yirmi yıl uygulamalı hizmeti bulunan hukukçular arasından seçmektedir. Hukuk formasyonuna sahip olmak, Anayasa Mahkemesi üyesi olabilmenin ön şartıdır¹³.

Anayasa Mahkemesi hakimlerinin görev süresi 9 yıldır. Tekrar seçilmek de mümkündür. Üyeler, kendi aralarında üç yıl görev yapacak olan başkan ve ikinci başkan seçer. Macaristan Anayasa Mahkemesi üyeleri, milletvekillerinin sahip oldukları ayrıcalıklardan (dokunulmazlık ve sorumsuzluk) tam olarak yararlanırlar. Suç üstü hali dışında mahkeme kararı olmaksızın hiçbir üye tutuklanamaz ve haklarında cezai takibat yapılamaz. Mahkeme üyeleri, görev sırasında ileri sürdüğü görüş ve düşüncelerinden dolayı suçlanamazlar ve dava konusu edilemezler. Mahkeme Başkanı, protokolde Başbakana, ikinci başkan dahil üyeler bakanlara eş kabul edilmektedir. Milletvekilliği veya siyasi parti üyeliği mahkeme üyeliği ile bağdaşmayan işlerdendir. Bilimsel, edebi, sanatsal ve eğitim ile ilgili etkinlikler dışında hiçbir ödüllü aktiviteye katılamazlar. Yaş haddi 70'dir.

Macaristan Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri oldukça fazladır:

- Kanun tasarılarının Meclisce kabul edilmiş fakat henüz yayınlanmamış kanunların, Meclis içtüzüğünün ve uluslararası sözleşmelerin anayasaya uygunluğunu denetlemek (a priori denetim).

- Kanunların ve diğer yasama tasarruflarının anayasaya uygunluğunu denetlemek (a posteriori denetim).

- Yasama tasarruflarının uluslararası sözleşmelere uygunluğunu denetlemek.

- Anayasa ile teminat altına alınmış hakların ihlali nedeniyle oluşan anayasa şikayetlerini incelemek.

- İhmal ile ortaya çıkan anayasa aykırılıklarını gidermek.

- Devletin üst organları ile özerk bölgeler arasında ve bunların birbirleri arasında oluşan yetki ihtilaflarını çözmek.

- Anayasa hükümlerini yorumlamak.

- Cumhurbaşkanı'yı yargılamak.

Macaristanda normun yürürlüğe girmesinden önce yapılmakta olan denetimin (önleyici denetim) işleyebilmesi için Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu, Ulusal Meclis sürekli komisyonlarından birisi veya elli milletvekilinin Anayasa Mahkemesine konuya ilişkin başvurusu gerekmektedir. Normun yürürlük kazanmasından sonra yapılan denetimin (giderici denetim) ise soyut norm denetimi (dava yolu) ve somut norm denetimi (itiraz yolu) yollarıyla yapılması mümkündür. Ayrıca, bireysel başvuru hakkı da söz konusudur.

Macaristan Anayasa Mahkemesi, anayasaya uygunluk denetimi sonucunda denetim konusu olan kanunları kısmen veya tamamen iptal edebilir. Mahkeme kararları kesindir. Kararlar aleyhine başka bir organa başvurulamaz. Kural olarak Anayasa Mahkemesi kararları yayımlandığı tarihten itibaren geçerlidir. Fakat mahkeme gerekli gördüğü hallerde kararların yürürlük tarihini ayrıca belirleyebilmektedir. Kararlar resmi gazetede yayınlanır.

Anayasa Mahkemesinin faaliyetleri olağanüstü hallerde de devam eder.

¹² Tunç, age, s.290.

¹³ Tunç, age, s.292.

b- Genel Mahkemeler

Macaristan Cumhuriyeti'nde, Yargıtay, Başkent Mahkemesi, bölge mahkemeleri ve yerel mahkemeler yargı örgütünü oluşturur. Yüksek mahkemenin direktif ve kararları ülkenin tüm yargı yerlerini bağlar. Macaristan Cumhuriyeti'nin mahkemeleri anayasal düzeni, vatandaşların hak ve menfaatlerini ve yasaya aykırı hareket edenleri cezalandırır. Mahkemeler, kamu idarelerinin kararlarının yasallığını da denetlerler. Hakimler, kanunda kararlaştırıldığı şekilde Cumhurbaşkanı tarafından atanırlar. Prosedüre uygun olarak belli sebeplerle yer değiştirebilirler. Bağımsız olup ancak yasa ile bağımlıdırlar. Hakimler hiçbir partiye üye olamazlar ve politik faaliyetlerde bulunamazlar. Yargıtay başkanı, Cumhurbaşkanı'nın önerisi ile parlamento tarafından 2/3 çoğunluk oyu ile seçilir.

Macaristan anayasal sisteminde XI. bölümde "Başsavcılık" makamı ihdas edilmiştir. Aslında yargı bölümü altında oluşturulması gereken bu makam ayrı olarak düzenlenmiştir. Başsavcı, vatandaşların haklarının korunması için tüm gereksinimleri sağlar ve vatanın bağımsızlığı ve güvenliğini tehlikeye sokan her türlü ihlal edici hareketin kovuşturulmasından sorumludur.

SONUÇ

Sosyalist sonrası dönemde Macaristan Cumhuriyeti, çok partili parlamenter demokrasiyi gerçekleştirmek için anayasal ve siyasal yapısında köklü değişikliklere gitmiştir.

1989'da, anayasasını köklü bir biçimde değiştirerek bağımsız ve demokratik bir hukuk devleti olmayı kendine ilke edinmiştir. Demokrasi ve hukuk devleti ilkelerini yerine getirmenin şartlarını oluşturmuştur. Anayasasına çağdaş batı anayasalarında bulunan demokratik ve hukuk devleti ilkelerine göre yeniden sistematize etmiş, siyasi partilerin serbestçe kurulup faaliyet göstermelerini sağlamıştır. Temel hak ve hürriyetlere geniş bir yer vermiştir. İsminden "halk" kelimesini kaldırarak Macaristan Cumhuriyeti olmuştur.

1990 serbest seçimlerinde Macaristan Sosyalist Partisi, büyük bir yenilgiye uğrayarak Macaristan Demokratik Forumuna iktidarı teslim ederken, 1994 seçimlerinde büyük bir üstünlükle iktidara en büyük ortak olarak girmiştir.

Egemenliğin kullanılmasını halka verip, sosyalist sistemin reddettiği güçler ayrılığı prensibini benimsemiştir. Batılı anlamda parlamenter sistemi oluşturarak karşılıklı denetim mekanizmalarını ihdas etmiştir.

Kanun önünde eşitlik, yasal yönetim, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkelerine uygun düzenlemeler getirmiştir. Temel hak ve hürriyetler konusunda ayrıntılı ve oldukça geniş bir düzenleme yaparak güvence altına almış ve korunması konusunda devlet organlarını görevlendirmiştir. Özellikle medeni haklar ile ulusal ve etnik azınlık haklarının korunması konusunda özel denetim mekanizmaları (ombudsmanlar) oluşturmuş, ailelerin, çocukların, gençlerin korunması ve yetiştirilmesi hususunda birçok kere düzenlemelere gitmiştir.

İdari teşkilatlanma bakımından bizdeki gibi genel yönetimin taşra teşkilatı Macaristan idare sisteminde yoktur. Sadece, merkezden yönetim ve yerinden yönetim (özellikle yerel yönetimler) bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanı devletin başı olup sembolik bir hüviyete sahiptir. Olağanüstü durumlarda önemli rol oynar. Başbakan ve Bakanlar Kurulu ise yürütmenin sorumlu kanadını oluşturur.

Ulusal Meclis ise Macaristan Cumhuriyetinde devlet sisteminin en önemli organdır ve yasama faaliyetini yerine getirir. Genellikle kararlarını 2/3 çoğunlukla alması gerekir. Anayasayı kurar; kanun çıkarır; Cumhurbaşkanı ve Başbakanı, Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Yüksek Mahkeme Başkanını, ombudsmanı ve bazı üst düzey devlet yöneticilerini seçer.

Adli yargı-idari yargı ayrılığı olmayan Macaristan Cumhuriyetinde idare ve kararları genel mahkemelerde yargılanmaktadır. Macaristan yargı sisteminde, Anayasa Mahkemesi ayrı bir öneme sahiptir ve anayasada yargı bölümünden ayrı olarak bir bölüm içinde ele alınmıştır. Anayasa Mahkemesi anayasanın, demokrasinin, hukuk devletinin ve insan haklarının temel güvencesidir. Sadece kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemekle kalmayıp birçok görev ve yetkileri bulunmaktadır. Olağanüstü hallerde bile Anayasa Mahkemesinin yetkileri sınırlandırılmamaktadır. Bireysel başvuru hakkının da tanınmış olması hukuk devleti olma yolunda büyük bir kazançtır.

BİBLİYOGRAFYA

- "Macaristan Anayasa Mahkemesi Raporu :Anayasal Normların Hiyerarşisi ve Temel Hakların Korunmasındaki İşlevi": Çev: Arıl Cansel, VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı, Türk Anayasa Mahkemesi Yayınları, C. 4.
- ENGİN, Aydın : "Komünist Partiler ve Zümrüdüanka", Cumhuriyet, 14 Mart 1996.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref : **Anayasa Hukuku**, Ankara 1995.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. : **Anayasa Yargısı**, İstanbul 1994.
- TUNÇ, Hasan:
- "Anayasa Yargısında Yeni Oluşumlar :İşlevsel ve Kurumsal Açından Türk Anayasa Mahkemesi ile Macaristan ve Kore Anayasa Mahkemelerinin Karşılaştırılması", **Anayasa Yargısı**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara 1995.